

Öğmen, C. (2013). [Review of the book *Modernite, kapitalizm, sosyalizm: Küresel çağda eşitsizlik* by Z. Bauman]. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 193–198. doi: 10.12711/tjbe.2013.6.2.R002

Akışkan Modernitenin Kurbanları Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age

Cemil ÖĞMEN*
Sakarya Üniversitesi

Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Eşitsizlik
Zygmunt Bauman
İstanbul, 2013, Cev. F. Doruk Ergun, Say Yayınları, 228 sayfa.

Yaşayan önemli sosyal teorisyenlerden biri olarak kabul edilen Bauman, ütopyaların sona erişinin ardından yeni korkularla ve sürekli olarak belirsizlikle çevrilen güvenlik toplumuyla ilgili çalışmalarına devam etmektedir. Bauman, toplumun sorunlarına yaklaşırken moderniteyi ve rasyonaliteyi anahtar kavramlar olarak görmüş ve bu minvalde yaptığı önemli çalışmalarla dikkat çekmiştir. Son yıllarda ise çalışmalarının seyrini değiştiren Bauman, *akışkan modernite*, *postmodern tüketimcilik* ve *ahlak ilişkileri* üzerine çalışmalarına devam ederek, *geçicilik kültürünü* pratik eden toplumun, değişkenlik ve esneklikle imtihan olduğunu savunmakta ve yeni bireyseliğin karakteristik durumlarını, insani ilişkilerin zayıflaması ve dayanışmanın çözülmesi bağlamında ele almaktadır.

* Cemil ÖĞMEN Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü'nde yüksek lisansını yapmaktadır. Başta siyaset felsefesi olmak üzere siyasal düşünce tarihi ile siyaset sosyolojisi alanlarında çalışmalarına devam etmektedir. Elektronik posta: cemilogmen@gmail.com

Bauman'ın 2011 yılında yazdığı *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* Türkçeye *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik* başlığıyla kazandırılmıştır. Yazar, bu kitabında günümüzde önemi, etkileri ve de taşıdıkları tehlike bakımından en yakıcı problemler olarak gördüğü iki fenomen olan *toplumsal eşitsizlik* ve *ikincil kayıplar* arasındaki ilgi ve etkileşimi farklı bakış açılarından yola çıkarak incelemektedir. Çünkü Bauman'a göre, *toplumsal eşitsizlik* ve *ikincil kayıplara* indirgenen marjinalite, dışsallık, harcanabilirlik ve siyasi gündemin meşru bir parçası olamama gibi insan çilesinin meydana getirdiği *patlayıcı bileşim*, çağımız insanının yüzleşmek, mücadele etmek ve çözmek zorunda olduğu en temel meselelerdir.

Katı modern zamanlardan sıvı modern zamanlara geçtiğimiz küreselleşme çağında yukarıda bahsedilen *toplumsal eşitsizlik* ve *ikincil kayıplar*, -muhtelif makalelerden müteşekkil kitabın bazı makalelerinde diğer meselelerin gölgesinde kalmış gibi gözüксе de- genel olarak eserin odak noktasını oluşturmaktadır.

Kitap, giriş bölümü ve on bir makaleden oluşmaktadır. Birkaç makaleye yoğunlaşmak, kitabın önemli bir kısmını görmezden gelmemize sebep olacağı için daha çok Bauman'ın sık sık tekrarlayarak üzerinde durduğu bazı kavramları ele alarak değerlendirmenin daha yararlı olacağını düşünüyorum.

Bauman *toplumsal eşitsizliği* daha iyi anlamamız için köprü ve toplum analogisi kuruyor. Köprüler, üzerlerinden geçen yükün ağırlığı tabliyelerin dayanabileceği gücün ortalamasını aştığı zaman çökmez; yük, tabliyelerden en zayıf olanın üstünden geçtiğini anda yıkılır. Bu durumda köprü ayaklarının ortalama taşıma kuvveti pratikte hiçbir anlamı olmayan istatistiksel bir kurgudan ibaret olarak kalmaktadır. Buna göre söz konusu toplum olduğunda ise yine "ortalama alınmış" gelirler, yaşam ve sağlık standartları gibi değerlerden yol çıkarak toplumun durumunu inceleyebilir ve bu tür istatistiksel hesaplamalar üzerinden değerlendirmeler yapabiliriz. Fakat Bauman'a göre nasıl olur da toplum gibi sağduyunun ve basit gerçeklerin görmezden gelinmesi imkânsız olan bir yapının değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, bütünü niteliğinin, parçaların ortalama niteliğiyle ölçülebileceğini düşünebiliriz. Çok nadir olarak toplumun en üst ve en alt tabakaları arasındaki uçurumlar göstergeler olarak kabul edilir. Ne yazık ki toplumsal eşitsizliğin artışı ile birlikte oluşan bu uçurumun hatır-

landığı nadir anlarda ise temel kaygı asayiş, güvenlik ve nizamın nasıl ve ne yönde etkilenebileceği hususunda olmaktadır. Bu durumda pratik hayatta hiçbir karşılığı olmayan istatistik hesaplardan çıkarılan, ortalaması alınmış gelirler üzerinden hareket edilirken, gelir dağılımındaki eşitsizliğin uçurumu görmezden gelinir, hesaba katılmaz. Bauman'a göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik toplumsal bir sorun olmaktan çıkarılıp bir asayiş problemine indirgenmiştir. Gelir dağılımındaki uçurum nedeniyle bu zenginlik dağılımında en alt tabakada yer alan kesim, muhayyel "altsınıf" kategorisine hapsedilmiştir. Bauman'a göre "altsınıf" artık nüfusun geri kalanının aksine, hiçbir sınıfa ait olmayan, dolayısıyla özünde topluma ait olmayan bireylerin oluşturduğu topluluktur. "Altsınıf," gerek işlev olsun gerek mevki odaklı olsun, anlamlı bütün sınıflandırmaların dışında kalarak toplumun içinde olabilir ama topluma dâhil olamaz. "Altsınıf," iç mülteciler, kaçaklar, göçmenler, içerideki yabancılar gibi toplumun tanımlanan üyelerinin haklarından mahrumdur. Toplumsal eşitsizliğin en aşırı ve belalı tortusu olarak yoksulluk, artık bir hukuk ve asayiş sorununa indirgenmiş, suç ve suç unsuru içeren fiillere karşı alınan tedbirlerle mücadele edilmesi gereken bir mesele hâline getirilmiştir.

Bauman bu durumundan yakınlıkla meselenin kökenine inilmediğini ve toplumsalda olan bu köklerin ihmal edildiğini düşünür. Ona göre sorunun kökeninde "tüketim üzerine kurulu ekonomi ve siyasetin baskısı altında yayılan ve zihinlere yerleştirilen tüketici hayat felsefesi; fakirlerin git gide azalan yaşam fırsatları; toplumsal olarak kabul gören ve garanti altına alınan yöntemlerle fakirlikten kurtulmak için gerçek bir şansa sahip ve git gide büyüyen bir nüfus kesiminin olmaması" yer alır.

Bauman burada bir adım daha atarak askerî müdahalelerden mühlhem bir kavramı ödünç alır: İkincil kayıplar. İkincil kayıplar ile Bauman, etkilenme düzeyinde herkesin eşit sayılacağı durumlarda dahi eşit olmayan insanları kasteder. Başlangıçta isimlendirmede dahi bir eşitsizlik mevcuttur. Bu insanlar doğa olayları karşısında bile diğer insanlarla eşit değildir çünkü herkes için eşit dağıldığı varsayılan risk oyununda zarlar hilelidir. Amerikadaki Katrina kasırgasının gelmekte olduğu bilinmesine rağmen kaçmak veya sığınmak noktasında herkesin şartları eşit değildi. İnsanın müdahalesi olmadan gerçekleşen bir do-

ğal afetin hiçbir canlı türü ayırt etmeden zarar verebilme potansiyeline karşın, insanlar için doğurduğu sonuçların hiç de aynı olmadığı açıktı. Burada yaşayan fakirler yani “altsınıf,” doğal bir afetin “ikincil kurbanı” olmaktan kaçamadılar. Hatta daha vahşi olarak doğal afetler “ihtiyaç fazlası nüfus” ile mücadelede yardımcı olmuştur.

Belirsizlik, risk, olasılık, kader, serbestiyet, esneklik gibi kavramlar bu çalışmada sıklıkla vurgulanmaktadır. Fakat postmodernite ve postmodern süreçler üzerine çalışan Bauman bu kitabında bu iki kavramı hiç kullanmamıştır. Kimyadan devşirilmiş kavramları seven Bauman bu kitabında, *katı modernite* ile *sıvı modernite* ayrımı üzerinden hareket etmiştir. Bu minvalde postmoderniteyi kullanmamaya gayret eden Bauman, bu kavramın yerine sıvı moderniteyi tercih etmiş ve daha çok katı moderniteden sıvı moderniteye geçiş üzerinde durmuştur.

Modernitenin bilenen önemli eleştirmenlerinden birisi olan Bauman bu kitabında da modernitenin rasyonel bir şekilde tasarlanan ve rasyonelce yönetilen bir toplumun insanların saadetini sağlamak hedefi ile yola çıkmasına karşın insanlığın ölüm fermanı olduğunu, bunun da komünist deneyde en dehşet verici şekilde ortaya çıktığını söylemesine karşın, kendi ifadesi ile, komünizmin çöküşüyle ortaya çıkan sıvı moderniteyi kitap boyunca bütün bu toplumsal eşitsizliğin müsebbibi olarak görmesi akıllara Bauman’ın bitmemiş bir proje olarak moderniteye dönmekte olduğu izlenimini vermektedir. Kitapta bu vurguyu dolaysız bir şekilde görmek zor gibi görünse de Bauman’ın amansız bir şekilde sıvı moderniteyi karşısına alması ve Habermas’a gönderme yaptığı bir cümlesinde “komünizmin programının henüz tamamlanmamış hâlde” olduğunu ifade etmesi zikredilen düşünceyi güçlendirmektedir.

Bauman sıvı moderniteye geçiş ile birlikte artan toplumsal eşitsizlik karşısında Fordist üretim biçimi ile Keynesgil politikaların mütehakkim olduğu refah devleti dönemini övmektedir. Zira Bauman’a göre bu dönemde kapital sabitti ve işveren ile işçi arasında karşılıklı muhtaçlık ilişkisi vardı. Ama sıvı modernite ile birlikte bu sabitlik sona ermiş, daha belirsiz ve bulanık olan esneklik, hareketlilik, akışkanlık gibi daha kısa ömürlü yeni terimler ortaya çıkmıştır.

Sıvı modernitedeki bulanıklıktan Bauman da nasiplenmiş görünüyor. Bauman kitapta ne yazık ki tutarsız bir seyir izliyor: Modernitenin keskinliğini insanın ölüm fermanı olarak görmesine rağmen bizi yeniden moderniteye davet eden Bauman, tarihin bir kesitinde ve tabii Batı'da kısa bir dönem varolmuş refah dönemine öykünmekte fakat bu dönemin farklı toplumlar için oluşturduğu maliyetten, Batı'nın kolonyalizmden postkolonyalizme geçişi ile sanayi üretiminin daha çok doğudaki ülkelere kaydırmasından ve bu ülkelerin kaynaklarının sömürülmesinden hiç bahsetmemektedir.

Refah devletinin yerine sosyal devleti kullanmayı tercih eden Bauman, cemaat jesti ile bireyci bir anlayış arasında karışık ve bulanık bir seyir izliyor. Liberal siyaset felsefesinin a priorisi olan *ecclesia* (halk konseyi) ve *oikos* (hane) ayrımı üzerinden giden Bauman demokrasiyi, bu iki kavramın sınırını çizen, hem de birleştirme noktalarını temsil eden Agora'nın yaşam biçimi olarak görüyor. Bauman bu ayrımın kendisi üzerine yoğunlaşmamakta ya da bu ayrımların hangi bağlamda önem kazandığını sorgulamamaktadır. Bauman bu daha kökten soruları ele almak bir tarafa, Agora'nın halesinin yeniden nasıl inşa edileceği, yani Agora'nın katı moderniteden sıvı moderniteye geçtiğimiz çağda hangi teoriyle hareket edebileceği ve Agora'nın *ecclesia* ve *oikos* eşgüdümünü sağlayabileceği yöntemler hakkında bile bizlere herhangi bir şey söylememektedir.

Artan güvenlik politikalarını daha güçlü vurgulamak için Bauman, Foucault'nun ve Walter Benjamin'in düşüncelerinden yola çıkan Giorgio Agamben'e başvurur. Malum Agamben *Kutsal İnsan*'da (aynı zamanda kitabın kahramanı da olan, öldürülebilen fakat kurban edilemeyen *Homo Sacer*) hukuki iktidar modeli ile biyosiyasal iktidar modeli arasındaki saklı kesişmeyi ele alarak, çıplak hayat ile siyaset arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Agamben'e göre çıplak hayatın siyasallaşması ile de yaşayan insanların insanlığına karar veriliyordu. Fakat Agamben gerek ekonomizmin gerek sosyalizmin esasen politik, kendi ifadesi ile biyosiyaset, içerisinden anlamlandırabileceğimiz sorunlar olduğunu düşünüyordu. Oysa Bauman toplumsal eşitsizliği sadece ekonomik farklılık üzerinden değerlendirmektedir. Kitap boyunca sıvı modernitenin olumsuz varoluşuna sadece fakirlerin maruz kaldığını görmekteyiz.

Nihai olarak Bauman bizi Levinasçı bir etiğe ve vicdana davet etmektedir. Levinas, felsefe tarihinin her zaman etik karşısında ontolojiyi öncelediğini söylemiş ve esas etiğin ontolojiyi öncelediğini iddia ederek günümüzde yankı bulmuştur. Bauman da Levinas'tan mülhem "ötekine karşı sorumluluk", "suçlu vicdan" gibi kavramların meşruiyetini ya da dayanağını nereden aldığını sorgulamaz. Levinas, Kant'ta "Ben"e verilen önceliği "Öteki"ne vermiş, evrensel yasalara tâbi olan ödev ahlakı yerine ötekine karşı sorumluluk anlayışını ikame etmiştir. Levinas her ne kadar fenomenolojik deneyimden yola çıksa da, evrensel bir sorumluluk yasası ve mükellef özne varsayarak metafizik düşünce geleneğine geri dönmüştür. Bauman da bu metafizik tasarımı sorgulamak yerine buradan bir ahlak devşirmeye çalışmaktadır.

Toplumsal eşitsizliğin artarak, gelir dağılımında bir uçurum olması elbette görmezden gelinemeyecek önemli bir toplumsal yaradır, adaletsizliktir. Fakat bugün maruz kaldığımız kapitalist teknik medeniyet, fakir veya zengin ayırmamaktadır. Topyekûn olarak bütün insanlar kapitalist teknik medeniyetin etkisi ve baskısı altındadır. Ayrıca son yıllarda akademide veya akademi dışında yapılan çalışmaların birçoğunda görülen moderniteden postmoderniteye geçişe ya da Fordist üretim tarzından neoliberal üretim tarzına geçişe büyük önem atfederek, büyük farklılıklar işaret ettiğini düşünen aceleci ve konformist düşüncelere itimat etmeden önce, daha titiz incelemeler yapmak gereklidir. Belki de küreselleşmeyi, "Antik Çağ'da Grek evren bilimcilerin dünyanın yapısını rasyonelleştirmelerine" kadar geriye götüren Peter Sloterdijk ile "Batı'nın yaptığı en büyük işin dünyanın ticarileştirilmesi, her şeyi ticaretinin yazgısına bırakılmış olmasından ziyade dünyanın estetikleştirilmesi" olduğunu söyleyen Jean Baudrillard'ya kulak vermek gerekebilir.